

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: **KADA I KAKO JE SLAVONSKI PLEMIČKI** **ROD BABONIĆA DOŠAO U POSJED VRBASA?**

UDK: 930. (497.6) "12/13"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 11/2007

Hrvoje KERKEZ
Hrvatski institut za povijest Zagreb

Plemićki je rod Babonića od sredine osamdesetih godina 13. stoljeća nastojao ostvariti svoju vlast na prostoru donjeg toka rijeke Vrbas, tj. u istoimenoj srednjovjekovnoj županiji. Iskoristivši nesredene političke okolnosti u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu u zadnjem desetljeću 13. stoljeća, tj. u vrijeme kada je napuljski pretendent Karlo Robert nastojao s ugarsko-hrvatskog trona maknuti posljednjeg Arpadovića, kralja Andriju III., političkim su spletkama, ali i direktnim oružanim sukobima potisnuli dotadašnje gospodare Vrbasa, Gisingovce. Idućih su se godina postavili za jedine gospodare toga prostora. Autor je u radu detaljnije prikazao događaje i političke okolnosti koje su dovele do ove promjene. Rad je osmišljen kao doprinos istraživanju srednjovjekovne povijesti prostora donjeg toka rijeke Vrbas krajem 13. i početkom 14. stoljeća. Ovaj je prostor u srednjem vijeku pa sve do osmanske okupacije bio rubni, no sastavni dio Kraljevine Slavonije.

Ključne riječi: županija, Vrbas, Zemljanik, Babonići, Gisingovci, Gut-Keledi, kralj Andrija III., Anžuvinci

UVOD

U posljednjem je desetljeću 13. stoljeća plemićki rod Babonića iskoristio nesredene političke okolnosti oko ugarsko-hrvatskog prijestolja, te je pokušao i uspio prisvojiti prostor donjeg toka rijeke Vrbas, tj. srednjovjekovne županije Vrbas i Zemljanik. Političkim spletkama ali i direktnim oružanim sukobima istisnuli su dotadašnje gospodare Vrbasa, Gisingovce, te su se za idućih pedesetak godina postavili kao jedini njegovi gospodari.

Osnovna je namjera ovoga rada što jasnije i točnije kronološki opisati događaje koji su prethodili promjeni gospodara Vrbasa. Isto tako, poradi boljeg razumijevanja povijesnih zbivanja na tom prostoru potrebno ih je protumačiti u okviru širih političkih događaja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu u zadnjim godinama vladavine kralja Ladislava V. Kumanca (1272.-1290.), ali i iz vremena kralja Andrija III. (1290.-1301.), posljednjeg vladara iz dinastije Arpadovića.

Periodom dolaska Anžuvinaca na ugarsko-hrvatsko prijestolje, tj. zadnjim desetljećem 13. i prvim desetljećem 14. stoljeća, bavilo se razmjerno mnogo hrvatskih i mađarskih historiografa. O njemu su vrlo rano pisali Miha Madijev (oko 1284.-

1358.),¹ Ivan Lučić (1604.-1679.)² i Daniele Farlati (1690.-1773.).³ Stasanjem suvremene historiografije u drugoj polovini 19. stoljeća tadašnji vodeći povjesničari pokazali su značajniji interes za događaje oko promjene vladarske kuće na ugarsko-hrvatskom prijestolju. Prvi su ih u svojim povijesnim radovima opisali Ivan Krstitelj Tkalčić (1840.-1905.)⁴ i Šandor Szentgyörgyi (1872.-1920.).⁵ I Vjekoslav Klaić (1849.-1928.) je u svojoj sintezi povijesti hrvatskog naroda ovome razdoblju posvetio jedno poglavlje.⁶ Sredinom 20. stoljeća privuklo je pažnju novije generacije hrvatskih povjesničara te su se njime bavili Nada Klaić (1920.-1988.)⁷ i Stjepan Antoljak (1909.-1997.),⁸ a u najnovije vrijeme Miroslav Granić⁹, Mladen Ančić¹⁰ i Damir Karbić.¹¹

Srednjovjekovni je plemićki rod Babonića vrhunac svojeg političkog djelovanja ostvario početkom 14. stoljeća postavši najmoćnija velikaška obitelj Slavonije, južno od Save, te jedna od najmoćnijih obitelji u Slavoniji. Svoje su podrijetlo vukli s prostora srednjovjekovne Vodičke županije te se kao začetnik roda početkom 13. stoljeća javlja Stjepan Vodički.¹² Povijest se roda značajnije može pratiti u sačuvanim pisanim izvorima od sredine 13. stoljeća. Početkom 14. stoljeća njihovi posjedi nalazili su se južno od Save do planine Kapele, te od rijeke Vrbasa na istoku do Kupe na zapadu. Unatoč činjenici da su Babonići bili izuzetno moćni te su odigrali važnu ulogu u promjeni dinastije na ugarsko-hrvatskom prijestolju, povjesničari se njima i nisu osobito bavili. Iznimka je bio Ljudevit Thallóczy (1856.-1916.) koji je o njima prvi napisao studiju još davne 1897.¹³ Nakon njegovih prvih prikaza u svojim radovima na povijest roda Babonića osvrtao su se i Ćiro Truhelka (1865.-1942.),¹⁴ Vjekoslav Klaić,¹⁵ Milan Šufflay (1879.-1931.)¹⁶ i Milko Kos (1892.-1972.),¹⁷ a u novije vrijeme Nada Klaić¹⁸ i Mladen Ančić.¹⁹

2. VRBAS OD POLOVICE 13. STOLJEĆA - PODRUČJE RUBNOSTI

Donji tok rijeke Vrbasa bio je rubno područje kroz koji je još od antike prolazio put od Slavonije i Ugarske, preko Bosne, pa sve dalje do Dalmacije.²⁰ Zbog svog strateškog položaja nije neobično da se već nakon provale Tatara ovo područje u izvorima pojavljuje kao posebna županija. Županija Vrbas nalazila se južno od Save, na zapadu je graničila s Dubičkom i Sanskom županijom, a na istoku s županijom Glaž.²¹ Južno od nje nalazili su se Donji Krajevi.²² Tijekom druge polovice 13. stoljeća, a svakako prije 1287. godine, južni se dio županije izdvojio i oblikovao novu teritorijalnu jedinicu županiju Zemljanik (supam *Zemlenyk*),²³ koja se nalazila u rukama bosanskih vladara te je postepeno pripajana Donjim Krajevima.²⁴ U crkvenom je smislu cijeli ovaj prostor pripadao pod nadležnost zagrebačkih biskupa.²⁵

Rubnost Vrbasa očituje se i u odnosu na posjede Gisingovaca i Babonića. Gisingovci su glavninu svojih posjeda imali u Ugarskoj, te između Save i Drave, pa se za njih područje Vrbasa nalazilo na rubu njihove interesne sfere. S druge strane, posjedi Babonića krajem 13. stoljeća prostirali su se od rijeke Kupe na zapadu, do rijeke Vrbasa na istoku, te od Save pa sve na jug do planine Kapele i gornjeg toka rijeke Une uz posjede Kninske biskupije. U zadnjem je desetljeću 13. stoljeća rubnost ovog prostora postala glavno obilježje političkih mijena do kojih je u njemu dolazilo.

Prvi poznati župan Vrbasa bio je knez Stjepan koji je istovremeno vršio i dužnost magistra konjušnika na dvoru ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. (1235.-1270.).²⁶ Sredinom 1243. godine Stjepan se spominje u kraljevoj pratnji u Budimu. Isti se još nekoliko puta 1244. i 1245. godine spominje kao vrbaški župan.²⁷ U dokumentu iz 1258. godine sačuvano je ime još jednog vrbaškog župana.²⁸

Vrbas se spominje i krajem šezdesetih godina 13. stoljeća. Godine 1269. kralj Bela IV. podijelio je templarskom redu neke posjede u Dubičkoj županiji. U istom su dokumentu detaljno opisane granice tih posjeda, te je iz isprave vidljivo da su templari na istoku graničili sa zemljom Vrbas.²⁹

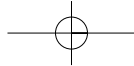
Iz iste godine sačuvane su nam vijesti o nezadovoljstvu pučanstva Vrbaške županije. Podložnici zagrebačkog biskupa Timoteja na posjedima uz rijeku Vrbas pobunili su se zbog velikih materijalnih izdataka za uzdržavanje kraljevskih baruna i vrbaških župana. Osim zbog velikih nameta narod se bunio i zbog nasilja koja su velikaši tamo činili. Biskup je primio žalbe ne samo puka već i jobagiona, te je zamolio kralja Belu IV. da ih oslobodi tih davanja što je on i učinio.³⁰

3. GISINIGOVCI U VRBASU

Sedamdesetih godina 13. stoljeća Vrbaška je županija postepeno prešla u ruke moćnoga slavonskog plemićkog roda Gisingovaca.³¹ Iako nije u potpunosti poznato kako su zavladaali područjem Vrbasa i Sane, svakako je tome pomogla činjenica da je najmoćniji član roda, Henrik Gisingovac, 1273. godine pomogao kralju Ladislavu u sukobu s češkim kraljem Otokarom. Naime, češki je kralj želio ostvariti prevlast u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu pa je u Ugarsku poslao svoga šurjaka Belu kao pretendenta na prijestolje. Henrik Gisingovac ga je dočekao na dunavskom otoku Sv. Margareta kraj Pešte te ga je u žestokom sukobu porazio i pogubio, nakon čega je stekao veliki ugled na kraljevom dvoru, a pogotovo jer su mu u odmazdi kralja Otokara u ljeto i jesen 1273. stradali posjedi i gradovi s obje strane Dunava u zapadnoj Ugarskoj. U svakom slučaju, kralj ga je Ladislav nagradio tako što mu je vratio titulu slavonskog bana.³² Naime, od 23. svibnja 1273. godine Henrik je ponovno nosio titulu „bana cijele Slavonije“.³³ Njegov ugled potvrđen je i nešto ranije. U ispravi od 1. ožujka 1273. Henrik se spominje kao ban Usore i Soli.³⁴

Moguće je da su baš u vrijeme Henrikova banovanja u Usori i Soli, Gisingovci iskoristili metež u srednjovjekovnoj Slavoniji, te došli u posjed cijele županije Vrbas. To se nije moglo dogoditi prije 30. travnja 1273. godine kada se kao vrbaški župani javljaju do tada nepoznati Kristofor i Vito (*Cristofanus et Vitus magistri comites de Vrbaz*). Oni su te 1273. godine dopustili braći Hrvatinu, Petru i Blagoju, sinovima Vojkovom, da prodaju svoj posjed Liplje koji se nalazio u županiji Vrbas.³⁵

Unatoč činjenici da mu je kralj Ladislav vratio bansku titulu, Henrik Gisingovac je protiv njega u jesen 1274. godine poveo pobunu najznamenitijih ugarskih i slavonskih velikaša. Zajedno s nekadašnjim banom Joakimom Pektarom, sinom slavnog bana Stjepana Gut-Keleda, namjeravao je za kralja postaviti kraljeva mladeg brata Andriju. Urotnici su opkolili Ladislava i njegovu majku kod Budima. Ipak, stvari su primile neočekivan obrat kada je u bitki u Bakonjskoj šumi poginuo i sam ban Henrik.³⁶

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

Henrik je za sobom ostavio četiri sina: Ivana, Nikolu, Henrika i Petra. Braća su zajednički preuzeli vodstvo roda. Moć Gisingovaca nije se smanjila. Štoviše, Petar je već 1275. godine postao biskupom u Vespremu.³⁷ U sve češćim sukobima između slavonskog plemstva braća su iskoristili nastalu situaciju i ojačali na prostoru Vrbasa. Vjerojatno su iskoristili ugled koji je imao njihov pokojni otac Henrik kao ban Usore i Soli, te je jednog od njih kralj imenovao i županom Vrbasa. Početkom osamdesetih godina 13. stoljeća magistar Ivan je nosio titulu župana Vrbasa i Sane. Tako je, naime, Ivan tituliran u ispravi o miru između Babonića i Gisingovaca potpisano u Ozlju 30. listopada 1280. godine.³⁸ Zanimljivo je da je baš taj sukob na kraju koštao Gisingovce prevlasti u županiji Vrbas.

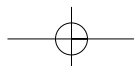
4. SUKOB BABONIĆA PROTIV GISINGOVACA I PEKTAROVACA - BABONIĆI PREUZIMAJU VRBAS

Sukob koji je u drugoj polovici sedamdesetih godina 13. stoljeća nastao između Babonića s jedne strane, i Pektarovaca i Gisingovaca s druge strane, kao jednu od posljedica imat će slabljenje moći Gisingovaca i njihov nestanak s prostora Vrbasa. Kao jedan od mogućih uzroka sukoba moglo je biti i pitanje prvenstva na bansku čast za kojom su prisezali ban Stjepan Babonić³⁹ i tadašnji slavonski ban Joakim Pektar.⁴⁰ Pravi su razlog sukoba bili konkretni posjedi i utvrde, koje su jedni drugima osporavali, kao i pitanje političke prevlasti u Slavoniji toga doba. Borbe su se prvenstveno vodile za utvrdu Steničnjak, a u njima je 1277. godine poginuo i sam ban Joakim Pektar boreći se protiv vojske kneza Stjepana Babonića.⁴¹

Naredne godine Gisingovci i Babonići su pristali na sklapanje mira. Mir je dogovoren i potpisan 20. travnja 1278. godine u Dubici. Prema odredbama mira, a i činjenici da je potpisan u Dubici, gradu bana Stjepana, očito je da su Babonići i njihove pristaše bili nadmoćniji u sukobima. S jedne strane, mirom su obuhvaćeni ban Stjepan, potom njegov brat Radoslav, te bratić Nikola, sin njihova strica Babonega. Uz Baboniće spominju se i njihove pristalice, pripadnici nižeg slavonskog i hrvatskog plemstva. Bili su to Farkaš i Vukota, sinovi Jelenkovi, potom knezovi Ače, pa knez Gardun, te na kraju Urso i Grubiša, sinovi kneza Stjepana od Lapca. S druge strane, u miru sudjeluju magistar Ivan Gisingovac te njegova braća slavonski ban Nikola i knez Henrik.⁴²

Prema odredbama mira, u čijem sklapanju posreduje i napuljski dvor preko svog kapetana, Gisingovci su se odrekli neprijateljstva i oprostili ubojstvo bana Joakima Pektara. Magistar Ivan Gisingovac morao je Babonićima prepustiti obje županije Pset, zatim Gorsku, Gajsku, Drežničku i Novigradsku, kao i naselje Petrinju. Osim toga magistar Ivan je obećao da će dopustiti banu Stjepanu da na miru i nesmetano posjeduje utvrdu Ozalj. Predviđena kazna za nepoštivanje odredaba mira iznosila je 2000 maraka, a kao dodatno jamstvo obje strane su morale predati taoca u ruke napuljskog kapetana. Taoci su morali biti članovi roda zaraćenih strana.⁴³

Mir se nije poštivao iz dva razloga. Prvo, odredbe mira bile su puno povoljnije za Baboniće, što je razvilo nezadovoljstvo druge strane. I drugo, puno važnije, mi-

rom u Dubici nisu obuhvaćene sve zaraćene strane. Naime, mirom je trebalo obuhvatiti i braću pokojnog bana Joakima Pektara, koji su još uvijek zahtijevali osvetu za bratovo ubojstvo. To je i učinjeno krajem iste godine, 6. studenog 1278., kad su se pred zagrebačkim biskupom Timotejom (1263.-1287.) sastali Babonići s braćom pokojnog bana Joakima Pektara. Baboniće je opet predvodio ban Stjepan zajedno s bratom Radoslavom i bratićima Nikolom i Stjepanom. Uz njih su ponovno bili Farkaš i Vukota, te knez Gardun i Ivan od roda Ača. Babonićima je očito bilo važno da u mir budu uključene i njihove pristalice. S druge strane, od Pektarovaca miru su prisustvovala sva tri brata ubijenog bana Joakima: ban Nikola, knez Stjepan i magistar Pavao. Budući da smrt bana Joakima Pektara nije bila osvećena, glavno pitanje pregovora bilo je pitanje da li će Pektarovci uopće pristati na mir. Čini se da je ugled zagrebačkog biskupa Timoteja, kao i samog bana Stjepana Babonića, utjecala na njihovu odluku te su Pektarovci pristali na odredbe mira.⁴⁴

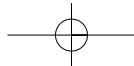
Prema sporazumu ban Nikola trebao je prepustiti banu Stjepanu utvrdu „Steničnjak u zemlji Hutini“, kao i posjede oko utvrde te pravo na mitnicu i ostale koristi, koje proizlaze iz posjedovanja utvrde. Za uzvrat je dobio zalog od 1000 maraka. Također, ban Stjepan mu je prepustio posjed Zlat. Od mira su se materijalno širenjem svojih posjeda okoristili i Jelenkovi sinovi Farkaš i Vučeta. Oni su, za svoje hrabro držanje uz bana Stjepana, dobili dozvolu za upravljanje utvrdom Jezera, za koju su tvrdili da su je ranije dobili od kralja. Odredbe mira nisu govorile o posjedima Babonića i njihovih pristaša uz Sanu i u Podgorju koji su ostali netaknuti. Ipak, braća Radoslav i Stjepan morali su se obvezati da će propuštati senjske trgovce da putuju prema Slavoniji, što je bilo od vitalne važnosti za trgovinu slavonskih plemića.⁴⁵

Mir se teško mogao održavati jer se velikaši, ojačani u svojim posjedima, nisu bojali nikakvih sankcija ili глоба. O snazi i ravnopravnosti banova Stjepana i Nikole indirektno svjedoči i činjenica, da samo Zagrebački kaptol može suditi plemićima pristašama jedne ili druge strane, a nikako bilo koji od dvojice banova.

Iduće su godine sukobi nastavljeni što je primoralo varadinskog biskupa Lodomira da 1. srpnja 1279. zaprijeti banovima Stjepanu i Nikoli da će ih izopćiti iz Crkve ako se ne budu držali dogovorenog primirja.⁴⁶

Unatoč svemu tome sukobi su nastavljeni i 1280. godine. Tek je već spomenuti mir potpisan u Ozlju 30. listopada 1280. godine imao dugotrajnije posljedice. Mir je inicirao ban Nikola. Odlučeno je da Babonići i njihove pristalice mogu zadržati sve posjede koji su bili kraljeve donacije. Babonićima su pripali posjedi u županijama Podgorje, Gorskoj, Drežnik, u Novigradskoj, i u obje Psetske županije. Isto tako, njihov je pristalica knez Gardun dobio selo Čehi i posjede u kneštvu Hrašćina. S druge strane, magistar je Ivan zadržao Vrbas i Sanu, što je izuzetno smetalo Babonićima.⁴⁷

Sukobi između slavonskih plemićkih rodova su idućih se godina prenijeli na prostor između Save i Drave, što su Babonići iskoristili za mirno uređivanje svojih posjeda i učvršćivanje svoje prevlasti na prostoru južno od Save. Čini se da je već 1285. godine knez Radoslav uspio potisnuti Gisingovce iz prostora između Sane i Vrbasa. Iako nije jasno kako je to učinio, to se očito dogodilo jer se on u ispravi o darivanju otoka Timpor na rijeci Uni opatiji u Topuskom, naziva županom Glaža, Vrbasa i Sane (*Nos Radizlaus comes de Glaas, Vrbaz et Zana*).⁴⁸

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

Budući da nema izravnih vijesti o tome kako se Radoslav domogao tih županija potrebno je proučiti šire društvene događaje i odnose među vodećim političkim akterima toga doba u srednjovjekovnoj Slavoniji i pokušati odgovoriti na postavljeno pitanje. Nakon sukoba i pomirenja s Babonićima politički je položaj Gisingovaca značajno oslabio na prostoru južno od Save. Tome je svakako pripomogao i novi sukob koji su imali sa zagrebačkim biskupom Timotejom početkom 1281. godine. Biskup je 12. travnja oštro prekorio braću Nikolu, Ivana i Henrika zbog konstantnih pljački i različitih nasilja koje su oni vršili na biskupovim posjedima. Ipak, neupitna je činjenica da je županija Vrbaš u proljeće 1281. godine u rukama Gisingovaca, pa se jedan od njih, Ivan, naziva županom Vrbasa.⁴⁹

Moguće je da je Radoslav 1285. godine mogao doći do vlasti na Vrbasu prvenstveno zbog činjenice da je politička moć Gisingovaca na prostoru južno od Save konstantno slabila. Tome je možda pridonijela i nova provala Mongola u Ugarsku. Provalivši 1285. godine u Ugarsku do Pešte pustošili su sve zemlje kroz koje su prolazili. Na tom putu mogli su im se naći i ugarski posjedi Gisingovac, kojima je to nanijelo znatnu štetu.⁵⁰

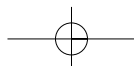
Indikativno je da se u kratkoj bilješci od 14. svibnja 1285. godine, tj. kada Ivan Gisingovac prelazi u vojnu službu napuljskog kralja Karla II., jednostavno naziva „magistar Ivan, sin bana Henrika“.⁵¹ Kao što je već rečeno, Radoslav Babonić se iste te godine po prvi put naziva vrbaškim županom, te je moguće da su tada Babonići konačno istisnuli Gisingovace s položaja vrbaških župana.

Do sredine 1287. moć je Gisingovaca na ovom prostoru potpuno nestala. Dana 28. svibnja 1287. bosanski je ban Prijezda⁵² darovao banu Stjepanu Baboniću župu Zemljanik kao miraz svoje kćeri.⁵³ U ispravi je granica jasno opisana, te su se unutar darovane županije nalazila mjesta Ponikva, Kola i Bistrica. Isto tako, s očevom darovnicom složili su se i njegovi sinovi Stjepan, Prijezda i Vuk.⁵⁴

5. DINASTIČKE BORBE ZA UGARSKO-HRVATSKO PRIJESTOLJE - BABONIĆI SE UČVRŠĆUJU U ŽUPANIJI VRBAS

Nakon nasilne smrti kralja Ladislava IV. za Ugarsko-Hrvatsko je Kraljevstvo nastupilo vrijeme velike političke nestabilnosti i mijena.⁵⁵ Ugarsko je plemstvo za novog kralja izabralo njegova nećaka Andriju, koji će u povijesnim izvorima i literaturi biti zapamćen kao Andrija III. Mlečanin.⁵⁶ Izborni je sabor održan 23. srpnja 1290. u Stolnom Biogradu.⁵⁷ Andrijin se položaj posebno učvrstio priznavanjem za kralja od strane ugarskog i hrvatskog plemstva na saboru u Stolnom Biogradu u veljači 1291,⁵⁸ te mirom u Heimburgu s austrijskim vojvodom Albrechtom 28. kolovoza 1291. godine.⁵⁹

Gotovo u isto vrijeme kao pretendent na ugarsko-hrvatsko prijestolje pojavio se napuljski kralj Karlo II., koji je te iste 1291. intenzivirao odnose sa Šubićima dopustivši im da prevoze žito iz Napulja zbog opskrbe utvrda bana Pavla I. Bribirskog (oko 1245.-1312.).⁶⁰ Nadajući se da će povratiti neke od izgubljenih posjeda i Gisingovci su stali na stranu napuljskih Anžuvina, pa su već 5. siječnja 1292. godine Kar-

lo II. i njegova supruga kraljica Marija odobrili Ivanu Gisingovcu „pravo mača i rta“ protiv pristalica kralja Andrije III.⁶¹ Uskoro je kraljica Marija proglasila svog sina Karla Martela za kralja Ugarske,⁶² a on je već 12. travnja 1292. potvrdio Ivanu Gisingovcu kao lensko pravo Šopronjsku i Željeznu županiju.⁶³

U novonastalim okolnostima Babonići su bili prisiljeni taktizirati između kralja Andrije III. i napuljske dinastije. Glavnu je ulogu u vodstvu roda postepeno preuzimao knez Radoslav koji je nastojao osigurati što bolji položaj čitavog roda. Nastojao je dobiti potvrde za posjede koje je od ranije uživao, ali i domoći se novih. Glavni uspjeh u približavanju Radoslava kralju Andriji zbilo se 27. listopada 1293. godine, kada mu je kralj potvrdio posjede Vrbas, Glaž, Petrinju, Vinodol, Želin, Okić, Podgorje i Samobor.⁶⁴ Andrija je naredio Zagrebačkom kaptolu da Radoslava, zbog njegova vjernog služenja, uvede u posjed rečenih posjeda. Iako nije decidirano navedeno, moguće je da je kralj mislio na uslugu koju mu je Radoslav učinio prilikom dolaska njegove majke kraljice Tomasine Morosini iz Venecije u Budim u jesen 1291. godine.⁶⁵ U svakom slučaju, Radoslav je ovom darovnicom značajno učvrstio svoj položaj u županiji Vrbas. Osim toga, iz rečene isprave saznajemo da je Radoslav tada obnašao dužnost bana cijele Slavonije.⁶⁶

Zanimljivo je primijetiti da se u ispravi o pomirbi između braće banova Stjepana i Radoslava Babonića, potpisanoj pred Zagrebačkim kaptolom 21. kolovoza 1294. godine, kao jedan od uzroka svađi spominje da su si braća međusobno preotimali posjede. Naime, prema tekstu pomirbe braća su obećala da će zaboraviti štete koje su jedan drugome činili, te su odlučili da će se od sada bratski ljubiti i da neće jedan drugome raditi o glavi. Štoviše, obećali su da si međusobno neće uzimati utvrđene gradove, te da u ratovima neće pomagati neprijatelje drugoga.⁶⁷

Moguće je da se odluka o ne oduzimanju utvrđenih gradova odnosi baš na područje oko rijeke Vrbasa. Naime, kao što je već rečeno, Radoslav se već 1285. godine, u ispravi koju je izdao o darivanju otoka Timpora, između ostalog nazvao i županom Vrbasa,⁶⁸ a dvije godine potom bosanski ban Prijezda darovao je banu Stjepanu župu Zemljanik kroz koju protječe rijeka Vrbas (*hinc transit fluvium Vrbaz*).⁶⁹ Budući da su područja Vrbasa i Zemljanika graničila i bila usko povezana, moguće je da banu Stjepanu nije odgovarala činjenica da je kralj Andrija samo Radoslava 1293. godine proglasio baštinikom Vrbasa.⁷⁰ Isto je tako moguće da je baš na prostoru uz rijeku Vrbas došlo do međusobnog oduzimanja utvrđenih gradova koje se spominje u pomirbi 1294. godine.⁷¹ Nažalost, budući da o ovome nema detaljnijih vijesti u sačuvanim pisanim izvorima, ovo ostaje samo vrlo vjerojatna pretpostavka.

Uskoro nakon smrti vodećih članova roda Babonića, banova Stjepana i Radoslava,⁷² kraljeva je majka herceginja Tomasina Morosini zaboravila njihove usluge, i to pogotovo Radoslavove, te je Babonićima 1295. godine oduzela gradove u županiji Vrbas. Prema ispravi gradove su izgubili zbog nevjere bana Radoslava.⁷³ Kraljica je tim posjedima nagradila Tvrdislava i Blaža, sinove Grubučeve iz Vrbaške županije. Osim gradova Babonići su izgubili i pravo na ubiranje mostarine od skele na rijeci Savi kraj mjesta Gradiške, čime su doživjeli značajan financijski gubitak.⁷⁴ Dvije godine kasnije kralj je Andrija potvrdio ispravu svoje majke Tomasine kojom je tribut (carinu) od skele darovala Tvrdislavu i Blažu.⁷⁵

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

Nakon smrti banova Stjepana i Radoslava vodstvo plemićkog roda Babonića preuzimaju njihovi bratići Stjepan, Ivan, Radoslav i Oto, sinovi njihova strica Babonega.⁷⁶ Njihovim je najveći problemom postalo pitanje nasljedstva pokojnog bana Radoslava. Oko njegovih su se posjeda sukobili i s kraljem Andrijom.⁷⁷ Ipak, budući da su Anžuvinci sve snažnije nastojali učvrstiti svoj položaj ne samo u Hrvatskoj već i u Slavoniji, Andrija si nije mogao dopustiti sukob s tako moćnim rodом kao što su to u to doba bili Babonići. Naime, zbog komunikacije koju je uspostavio njihov bratić pokojni ban Radoslav postojala je realna mogućnost da prijeđu na napuljsku stranu.

Iz navedenih razloga kralj je buntovnu braću 1. kolovoza 1299. godine primio u milost.⁷⁸ Oprostio je braći njihovu nevjeru. Vjerojatno su se braća pokušala doći posjeda pokojnog bana Radoslava prije nego što kralj Andrija dođe do njih.⁷⁹ Prema ispravi kojom braću ponovno prima u svoju milost, kralj im je uzeo tri utvrde. Babonići su izgubili Samobor, Vrbaš i Glaž, ali su mogli zadržati ostale utvrde i sela, te posjede pokojnog bana Radoslava.⁸⁰

Nezadovoljni ovakvim razvojem stanja braća su se okrenula drugoj strani, te su stupila u kontakt s napuljskim kraljem Karlom II. Budući da ni napuljska strana nije smjela u darivanju Babonića zaostajati za Andrijom, Karlo II. i njegova supruga Marija potvrdili su im 7. rujna 1299. godine sva prava i posjede. Braći su potvrđeni svi posjedi i dobra „da ih drže na isti način kao što su ih i ranije držali“.⁸¹ Iako nije decidirano rečeno, ova se odredba vrlo vjerojatno odnosila i na županiju i grad Vrbaš koji su braća nešto ranije morali prepustiti Andriji. Braći je bilo važno dobiti potvrdu od napuljske strane za gradove, koje im je Andrija osporavao.

Karlo je svakako htio, osim hrvatskih velikaških rodova, sebi privući i rodove u Slavoniji, a posebno vrlo moćne Baboniće. Uskoro, 26. studenog 1299. godine, uslijedila je i nova darovnica. Braća su od Karla tražili i dobili potvrdu za posjede pokojnog bana Radoslava, uključujući vjerojatno i one gradove koje je kralj Andrija zadržao za sebe. Karlu je u biti bilo svejedno da li im ih je potvrdio ili nije, jer u Slavoniji i tako ništa nije posjedovao. S druge strane, bili su mu potrebni pristalice, a pogotovo u Slavoniji, jer je njegov unuk Karlo Robert trebao uskoro krenuti na put u Ugarsku. Ipak, formulacija teksta je nešto opreznija te im je on potvrdio samo one posjede „koji su braći po pravu kao nasljedni pripadali“.⁸²

Vrlo je vjerojatno da se ova darovnica odnosila i na župu Vrbaš. Naime, kako je poznato Radoslav je još 1285. bio vrbaški župan, a od 1293. godine je i osobno posjedovao to područje. Budući da je moguće da su Babonići i nakon Radoslavove smrti ostali stvarni vlasnici Vrbasa, bila im je potrebna i pravna potvrda takvog stanja. Konačno se to dogodilo tek te 1299. godine.

Iduće godine postalo je jasno da će napuljski pretendent Karlo Robert preuzeti ugarsko-hrvatsko prijestolje pa su Babonići još jednom od njegovog djeda Karla II. zatražili novu potvrdu. Karlo im je 14. svibnja 1300. godine potvrdio „jedan dio slavenske zemlje, koja po pravu pripada rečenom Ugarskom Kraljevstvu, to jest od Njemačke do Bosne i od rijeke Save do brda Gvozda“. Kako je u ispravi rečeno, radilo se o posjedima za koje su Babonići tvrdili da su ih donedavno držali.⁸³

Uskoro je Karlo Robert pojačao svoja politička nastojanja da se domogne ugarsko-hrvatskog trona, što mu je 1301. godine konačno i uspjelo. Tako je već 28. srp-

nja 1300. napustio Apuliju⁸⁴ te se uputio prema Splitu, gdje je stigao u kolovozu. Tamo su ga dočekali knezovi Pavao i Juraj Bribirski te splitski nadbiskup Petar.⁸⁵ Splitski su ga srdačno dočekali, ali su Andriju i dalje zvali kraljem.⁸⁶ U isto vrijeme saznajući da je Karlo Robert stigao u Dalmaciju, Andrija se počeo pripremati za rat, ali je umro 14. siječnja 1301. godine kao zadnji muški potomak dinastije Arpadovića.⁸⁷

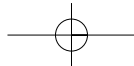
Dolaskom novog kralja na ugarsko-hrvatsko prijestolje županija Vrbas prestaje biti od važnog političkog interesa kao što je to bila devedesetih godina 13. stoljeća, tj. u vrijeme kada je postojala realna mogućnost da novi kralj baš dolinom Vrbasa doputuje iz Dalmacije u Ugarsku. Vrbas se sve do 1312. godine ne spominje u povijesnim izvorima. Te godine je zagrebački biskup Augustin Kažotić (1303.-1322.) oduzeo nasljednicima Ladihe neke posjede u Vrbasu, te ih darovao zagrebačkom kanoniku Petru. U toj ispravi se spominju kao njihovi zaštitnici tada moćni slavonski ban Stjepan Babonić, i njegova braća knezovi Ivan i Radoslav.⁸⁸ Čini se da su Babonići iskoristili nesređene prilike u prvom desetljeću 14. stoljeća u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, te su se postupno učvrstili u dolini Vrbasa. Njihova vlast na tom prostoru svakako nije bila samo nominalna. Naime, prema ispravama o podjeli posjeda i prihoda između braće Babonića, od 8. lipnja 1313. i 12. svibnja 1314. godine, jasno se vidi da oni uživaju prava na javna podavanja, tj. tribut, na tom prostoru.⁸⁹ Štoviše, iz isprave od 1314. godine jasno se vidi da su podavanja s prostora Vrbasa i Glaža, pa time i vlast na tom prostoru, pripala Ivanu Baboniću, budućem slavonskom banu.⁹⁰

Idućih su šezdesetak godina Babonići vladali područjem Vrbasa ostvarujući sva prava na javna podavanja te su na taj način područje donjeg toka rijeke Vrbas još snažnije povezali s kraljevstvom Slavonijom. Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina 14. stoljeća politički utjecaj Babonića na području županije Vrbas značajno je oslabio. Prema sačuvanim izvorima tek 1359., a svakako prije 1360. godine, kralj Ludovik I. Veliki (1342.-1382.) imenovao je cetinskog kneza Ivana Nelipića (1344.-1377./1379.) županom Sane i Vrbasa.⁹¹

6. ZAKLJUČAK

Područje donjeg toka Vrbasa, tj. županija Vrbas, u razdoblju od početka osamdesetih pa do kraja devedesetih godina 13. stoljeća bilo je područje od najvažnijeg političkog interesa ne samo najmoćnijih slavonskih rodova, Babonića i Gisingovaca, već i obiju kraljevskih dinastija, Arpadovića i Anžuvina, koje su se nastojali učvrstiti kao ugarsko-hrvatski kraljevi.

Osamdesetih su godina 13. stoljeća Babonići iskoristili nesređenu političku situaciju u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i sukobe u kojima su se našli Gisingovci, dotadašnji župani Vrbasa, te su ih odatle istisnuli i postavili se za jedine političke, ali i stvarne gospodare toga područja. Često mijenjanje političkih strana, ali i sukobljavanje s vladarima iz kuće Arpadovića, koštalo je Gisingovce postupnog gubitka utjecaja u županiji Vrbas i njihov konačni politički nestanak s tog prostora sredinom osamdesetih godina 13. stoljeća. Glavnu je ulogu u preuzimanju Vrbasa imao knez, te potom ban Radoslav Babonić.

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

Nakon njegove su smrti sredinom devedesetih godina vodstvo roda preuzeli braća Stjepan, Radoslav, Ivan i Oto. Vještim političkim taktiziranjem između posljednjeg Arpadovića, Andrije III. Mlečanina, i napuljskih Anžuvina uspjeli su se učvrstiti u županiji Vrbas. Budući da nakon 14. svibnja 1300. godine nema vijesti o tome da je bilo tko, zakoniti vladar ili neki drugi plemićki rod, pokušao osporiti njihovu vlast na tom području, ta se isprava o potvrđivanju posjeda može smatrati indirektnom potvrdom o njihovoj vlasti u županiji Vrbas. Štoviše, prema vijestima o podjeli prava na javna podavanja između braće Babonića iz 1313. i 1314. godine jasno se vidi da je tamo vlast Babonića postala ne samo nominalna već i stvarna.

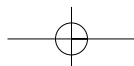
I konačno, budući da su se politički događaji i mijene koje su se događale u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu od sredine sedamdesetih do kraja devedesetih godina 13. stoljeća direktno odrazile na područje Vrbasa, tj. na promjenu njegova posjednika, jasno se zaključuje da je taj prostor bio integralni dio Kraljevine Slavonije. U narednom će periodu Babonići, a ponajviše banovi Stjepan i Ivan, te nešto kasnije i knez Dujam Blagajski, taj prostor još više povezati sa svojim posjedima u Kraljevini Slavoniji. Daljnja istraživanja potrebno je usmjeriti na naredni period vlasti Babonića na tom području. Potrebno je definirati narav te vlasti, glavne centre i odnos županije Vrbas na politički i društveni život plemićkog roda Babonića u sljedećim desetljećima.

SUMMARY

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: WHEN AND HOW DID THE SLAVONIAN NOBLE BABONIĆ FAMILY COME IN POSSESSION OF COUNTY VRBAS?

From around the year 1285., the noble Babonić family has been trying to establish their power in the area towards the mouth of river Vrbas, i.e. in the medieval county of the same name. They took advantage of the disorder in politics of that time (last decade of the 13th century), when Charles Robert of Naples, candidate for the throne of Hungaro-Croatian kingdom, tried to overcome the last of the Arpads, Andrew III. By political as well as directly military means the Babonić family has been able to suppress the Güssing family, who were the lords of Vrbas in that period. By doing so the Babonić family became the only power in that area for the next half a century. In this paper the author has in detail demonstrated the events and political circumstances leading to the change. The paper has been intended to contribute to the research of medieval history of the area towards the mouth of river Vrbas during the end of 13th and the beginning of 14th century. That area was, although placed on the border, an integral part of the kingdom of Slavonia all throughout the middle ages, until the time of Ottoman invasion.

Key words: county, Vrbas, Zemljanik, Babonić family, Güssing family, Gütkeled family, king Andrew III, Angevin dynasty

BILJEŠKE

- ¹ Madijev 1977: 151-184
- ² Lucius 1666: *pass*
- ³ Farlati 1765: *pass*
- ⁴ Tkalčić 1876: 1-34
- ⁵ Szentgyörgyi 1893: *pass*
- ⁶ V. Klaić 1899: 267-278. O tom razdoblju Klaić je pisao i u svojoj monografiji o rodu Šubića Bribirskih (V. Klaić 1897: 54-61, 64-66, 72-76).
- ⁷ N. Klaić 1974/75: 418-419, 421-423; N. Klaić 1976: 414-423
- ⁸ Antoljak 1972: 44-51
- ⁹ Granić 1994: 42-46
- ¹⁰ Ančić 1997: 80-96
- ¹¹ D. Karbić 2004: 1-26
- ¹² Prema ustaljenom vjerovanju, na koje su se Babonići pozivali, Stjepan je bio sin Nikole potomka rimske obitelji Ursini (*noster fidelis, nobilis, magnanimus, nomine Stphanus Nicoloti filius, quem ortum de genealogia Ursinorum comitum et senatorum urbis romane*; CD 2: 359-361; Thallóczy 1897: 333-397).
- ¹³ Thallóczy 1897: 333-397. Iste je godine zajedno sa Samuom Barabásom objavio diplomatski zbornik isprava koje se odnose na obitelj Babonić-Blagajski (Thallóczy-Barabás 1897). Zbornik je popratila studija o povijesti roda Babonića na mađarskom jeziku, koja je poslije objavljena i na njemačkom jeziku (Thallóczy 1898).
- ¹⁴ Truhelka 1897: 74-81
- ¹⁵ U svome radu o hrvatskim i slavonskim hercezima i banovima u vrijeme Karla Roberta i Ljudevita I. osvrnuo se i na djelovanje banova Stjepana i Ivana, pripadnika roda Babonića (V. Klaić 1900: 158-179).
- ¹⁶ Šufflay 1906: 213-234
- ¹⁷ Kos 1917: 285-289
- ¹⁸ N. Klaić 1976: 343-357
- ¹⁹ Ančić 1996: 201-240; Ančić 1997: 81-90, 112-120, 127-128
- ²⁰ Čače 1995: 97
- ²¹ Usporedi karte: Thallóczy-Horváth 1912: „Alsó-Szlavon oklevéltár anyagához“, iza 450; Vego 1957: „Historijska karta srednjovjekovne bosanske države“, iza 184. Precizan opis položaja srednjovjekovnih županija Vrbas, Glaž, Zemlanik i Sana detaljnije pogledaj u: Rački 1881, Mazalić 1950, Ružičić 1972, Blagojević 1995 i Čosković 2001. Konačno je i možda najtočnije tumačenje iznio Darko Periša (Periša 2005).
- ²² Lukas 1942: 64; Vego 1982: 38-42

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

- ²³ CD 6: 588-589; vidi i karte: Thallóczy-Barabás 1897: „A Blagay-oklevéltár helyrajzi adatai“, iza CCXX; Vego 1957: „Historijska karta srednjovjekovne bosanske države“, iza 184
- ²⁴ Vego 1982: 38
- ²⁵ Bilogrivić 1998: 121-204, i karta „Katolička crkva na području Banjalučke biskupije do turskog vremena“, iza 126
- ²⁶ *Stephano agazonum et comite de Vrbaz*, CD 4: 190-192
- ²⁷ *Stephano magistro agazonum et comite de Vrbaz*, 15. lipnja 1244., CD 4: 229-234; *Stephano agazonum et comite de Urbaz*, 29. listopada 1244., CD 4: 252-255; *Stephano agazonum et comite de Vrbaz*, 26. travnja 1245., CD 4: 274-276
- ²⁸ *Muysi magistri dapiferorum nostrorum et comitis de Vrbas*, CD 5: 105-106; Čini se da se i Mojsije nalazio u kraljevoj pratnji, te je vršio službu magistra jelenoša (Ćosković 2001: 34).
- ²⁹ *milicie templi Jehrosolimitani ... possessione dicti comitatus de Dubycha ... mete, que inciperent stringere terram de Dwbycha a terris de Wrbaz*, CD 5: 510-513
- ³⁰ *quod cum populi venerabilis patris Thymotei episcopi Zagradiensis in comitatu (de Vrbaz existentes) per continuos descensus baronum nostrorum et per comitem de Vrbaz, ac per curiales comites eiusdem, qui fuere pro tempore, se conquerentur, fuisse plurimum aggrauatos ... quod nullus baronum nostrorum de(scensum super eosdem presu)mant facere uioletum et ut seruicia sua iam dicto venerabili patri debita iidem populi et iobagiones facilius impendere ualeant*, CD 5: 510-513; Ćosković 2001:39
- ³¹ O Gisingovcima više vidi: M. Karbić 1999.
- ³² V. Klaić 1899: 252-253
- ³³ *Herrico bano tocius Sclauonie*, CD 6, dok. 34, str. 35-38
- ³⁴ *Henrico bano Vozora et de Sou*, CD 6: 21-22
- ³⁵ *Horvatin, Petrus et Blagoya filii Voyk ... possessionem eorum hereditariam existentem in Vrbaz Lipye uocatam*, CD 6, dok. 29, str. 29-30
- ³⁶ V. Klaić 1899: 254
- ³⁷ V. Klaić 1899: 254
- ³⁸ *magister Jhoannes(!) comes de Vrbaz et de Zana*, CD 6: 362-363
- ³⁹ Stjepan Babonić bio je vođa plemićkog roda Babonića koji se postupno uzdizao od sredine 13 stoljeća do trenutka kada su aktivno sudjelovali i u politici u Hrvatskoj i Slavoniji u šezdesetim i sedamdesetim godinama 13. stoljeća. Porijeklo roda još uvijek nije potpuno objašnjeno, ali čini se da potječu od jednog od šest rodova Goričke županije. Za te rodove, ili plemena kako ih je nazvao, Ljudevit Thalloczy smatra da su bili rodbinski povezani (Thallóczy 1897: 334). S druge strane, Nada Klaić smatra da ovi plemićki rodovi nisu bili rodbinski povezani već da je njihova povezanost društveno uvjetovana (N. Klaić 1976: 346). Nadalje, Mladen Ančić smatra da su Babonići bili jedan od „6 rodova goričke županije (*sex generacionum comitatus de Gorra*, CD 3: 250-251), a preostala plemena činili su rodovi nabrojani u ispravi o

- miru (*mutuum colloquium*; CD 4: 181-182) između Senjana i Babonića (Ančić 1996: 219-220).
- 40 O banu Joakimu Pektaru više pogledaj: M. Karbić 2000a.
- 41 Thallóczy 1897: 359; N. Klaić 1976: 347
- 42 *Nos Stephanus banus filius comitis St[ephani] de Vodyche ... pro nobis, pro comite Rad[izlao] fratre nostro, Nicholao filio Baboneg, Farcasio et Vlchota filiis Jelenk, filiis Arlandi, Gardo, Irso et Grobysse filiis Stephani de Lapuch ... magistrum Johannem, N[icolaum] banum tocius Sclauonie et comitem Henricum fratrem eorundem ac socios eorundem*, CD 6: 240-242
- 43 *videlicet capitanei et marescalci milicie dominis regis Karoli ... duos comitatus de Pezeth, utem comitatus de Guerce, de Gay, de Dressnik et de Nouo castro ac villam Pe[ri]ne ... ad factum castru Ozol contra nos se nullatenus et iuxta naturam intromittet ... donec ipsa pena, videlicet duo millia marcarum*, CD 6: 240-242; Thallóczy 1897: 360-361; N. Klaić 1976: 347
- 44 *Nicolaum banum totius Sclavonie, Stephanum comitem Musoniensem iudicem curie domini nostri regis et magistrum Paulum*, CD 6: 261-266; N. Klaić 1976: 348
- 45 *Stenesnak vocatam existens in terra Hutyna ... pro summa mille marcarum ... possesinem Zlat vocatam ... castrum Jhezera*, CD 6: 261-266; Thallóczy 1897: 361-363; N. Klaić 1976: 348
- 46 CD 6: 302-304
- 47 *in Podgoria in Gerce, Dresnik, Gay cum Cladosa, Nouo castro nec non un utrique Pzet et in villa Petrina ... villam Chehi ac comitatum Hraschina*, CD 6: 362-363; Thallóczy 1897: 364; N. Klaić 1976: 348
- 48 CD 6: 544
- 49 *Johannis comitis de Zana, Vrbaz, Guarig et Guecke*, CD 6: 382-384
- 50 O mongolskoj provali 1285. godine, kao i o njenim uzrocima i direktnom povodu više vidi u: Kosztolnyik 1996: 272-296.
- 51 *Magister Johannes filius Henrici bani recipitur in militem et familiarem Karoli II. XIV. madii indictionis XIII.*, CD 6: 525.
- 52 O banu Prijezdi više vidi: Draganović 1998: 232-238.
- 53 *Prijezda domino concedente banus Boznensis ... totam supam Zemlenyk ... primogenito nobilis viri et honesti Stephani bani et karissime corporalis filie nostre coniugi eiusdem ac per eosdem suis heredibus heredumque successoribus*, CD 6: 588-589; U ispravi je rečeno da je bosanski ban Prijezda darovao župu Zemljanik prvorodenom sinu svoje kćeri i bana Stjepana. Iako se u ovom dokumentu ne spominje ime sina bana Stjepana i kćeri bana Prijezde, kao da je to učinjeno u ime miraza, ipak je Thallóczy vjerojatno točno pretpostavio da bi se moglo raditi o najstarijem Stjepanovu sinu Ladislavu i Prijezdinoj kćeri Katarini (Thallóczy-Barabás 1897: genealoško stablo „A Blagay család...“, iza LXVIII; Ančić 1997: 90) Ban je Stjepan imao sinove Ladislava i Stjepana koji se u izvorima spominju 1295. i 1302. godine. Budući da se u dokumentima Ladislav uvijek prvi spominje, moguće je da je on bio prvorodeni sin bana

---

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

- Stjepana (*filiorum nostrorum Ladislawi et Stephani comitum*, CD 7: 198-199; *Nos Stephanus banus, Ladyzlaus et Stephanus filii eiusdem*, CD 8: 26-27).
- ⁵⁴ *Ponikuam ... Cola ... Biztricham ... et de benivolentia filiorum nostrorum Stephani, Priyezda et Vlch*, CD 6: 588-589. Kao što je već rečeno, detaljnijom se topografskom analizom naselja koja se spominju u ispravi, bavio Darko Periša (Vidi: Periša 2005).
- ⁵⁵ Kralj Ladislav IV. je ubijen 1290. godine. Više o okolnostima tog ubojstva vidi u: Kosztolnyik 1996: 295-296.
- ⁵⁶ *Cum autem rex Ladislas fuisset occisus, baronibus regni Andreas dux feliciter coronatur*, SSH 1: f 476; Kosztolnyik 1996: 296
- ⁵⁷ Fejér 1830: 255; Szentgyörgyi 1893: 8; V. Klaić 1899: 267; Engel 2001b : 110
- ⁵⁸ Fejér 1830: 116; Szentgyörgyi 1893: 13; V. Klaić 1899: 268
- ⁵⁹ Knautz 1882: 294; Szentgyörgyi 1893: 14-15; V. Klaić 1899: 268
- ⁶⁰ CD 7: 56 i 57; N. Klaić 1976: 417; D. Karbić 2004: 14
- ⁶¹ *liberum belli ius et ferri licentiam*, CD 7: 66-67; Szentgyörgyi 1893: 19; V. Klaić 1899: 270
- ⁶² CD 7: 67-68; Szentgyörgyi 1893: 19; V. Klaić 1899: 270; D. Karbić 2004: 14
- ⁶³ CD 7: 80; Szentgyörgyi 1893: 19; V. Klaić 1899: 270
- ⁶⁴ *possessonnes seu terras Vrbas, Galas, Petrina, Vynodol, Selen, Oclich, Podgoria et Zamobor nuncupatas cum castris*, CD 7: 151-152; Ančić 1997: 83; Čosković 2001:44
- ⁶⁵ Godine 1291. knez Radoslav je oslobodio nekog Ugrina, koji je poslan u Zadar po Tomasinu Morosini, majku kralja Andrije. Sačuvana je bilješka o prijevozu kraljeve majke u Ugarsku, datirana 18. rujna 1291. godine (CD 7: 50). Prema nešto kasnijoj ispravi Ugrina su negdje u Slavoniji na putu u Zadar napali i zarobili neprijatelji. Oslobodio ga je ban Radoslav, koji je u borbama izgubio nekolicinu svojih vojnika i jednog rodaka (CD 7: 146-148). Usporedi: Thallóczy 1898: 74; V. Klaić 1899: 268; N. Klaić 1976: 350; Ančić 1997: 83-84.
- ⁶⁶ *viro magnifico Radozlao tunc bano tocius Sclavonie pro meritoriis et fidelibus serviciis*, CD 7: 151-152
- ⁶⁷ *occupationem castrorum*, CD 7: 181-182; Thallóczy 1898: 368; N. Klaić 1976: 349; Ančić 1997: 84
- ⁶⁸ CD 6: 544
- ⁶⁹ CD 6: 588-589; Thallóczy 1898: 73; Ančić 1997: 90
- ⁷⁰ CD 7: 151-152
- ⁷¹ CD 7: 181-182
- ⁷² Zadnje spominjanje starog bana Stjepana bilo je početkom 1295. godine (Thallóczy 1898: 75). Iako se Radoslav prvi puta kao pokojni (*Raduzlai condam bani*) spominje tek 1. kolovoza 1299. godine (CD 7: 351-353) činjenica da je Babonićima herceginja Tomasina Morosini bez većih problema, tj. bez njihove burne reakcije,

- oduzela župu Vrbas, ukazuje na mogućnost da je i Radoslav već tada bio mrtav. Dakle, može se zaključiti da su u neko doba nakon 1295. godine oba brata umrla.
- ⁷³ Moguće je da je herceginja saznala za putovanje Radislavova poslanika Ladislava u Napulj, o čemu svjedoči isprava od 1. rujna 1294. godine (*Ladislaus de Ossel nuncii Radislai bani de Sclauonia*, CD 7: 186).
- ⁷⁴ *castrum Radislai bani, infidelis nostri, Vrbazcu vocati ... medietatem tributum cuiusdam portus super Zavam existentis Alsogradisca nuncupati*, CD 7: 214-215; Ančić 1997: 84-85; Čošković 2001: 44-45
- ⁷⁵ *Turdizlaus et Blasius filii Grubuch de Vrbaz ... privilegium domine Thomasine illustris recordacionis matris nostre super facto collacionis medietatis tributum cuiusdam portus super fluvium Zava existentis*, CD 7: 416
- ⁷⁶ Iako je Thallóczy smatrao da su Stjepan, Ivan, Radoslav i Oto nećaci a ne bratići Stjepana i Radoslava čini se da je pogriješio (usporedi obiteljsko stablo: Thallóczy-Barabás 1897: iza str. LXVIII). Detaljnijom analizom izvora, posebice imena pokojnih predaka koja se javljaju uz pojedine članove roda, jasno proizlazi da su navedena četvorica bratići a ne nećaci pokojnih banova. S ovim se slaže i jedan od najutjecajnijih mađarskih povjesničara srednjega vijeka Pál Engel (Engel 2001a: upit: „Babonić (Blagaji)“). Nužno je napomenuti da detaljnija analiza rodbinskih odnosa među članovima plemićkog roda Babonića zahtjeva puno više vremena te je na ovom mjestu nije moguće obaviti. Ona ostaje kao predmet proučavanja u nekim idućim istraživanjima.
- ⁷⁷ N. Klaić 1976: 351
- ⁷⁸ *ab errore infidelitatis*, CD 7: 351-353; Thallóczy 1898: 75; Ančić 1997: 85; Čošković 2001: 48
- ⁷⁹ N. Klaić 1976: 351
- ⁸⁰ *tria castra nostra Zumzed, Vrbaz et Galas vocata ... omnes possessiones Raduzlai condam bani, patrum eorum, castra, villas terras cum ceteris utilitatibus attinentiis*, CD 7: 351-353
- ⁸¹ *possessiones et bona ... que tenent et possident, sicut pretenuit et possedit*, CD 7: 355-356
- ⁸² *in quibus dicti fratres se de iure succedere dicunt*, CD 7: 357-358; N. Klaić 1976: 351
- ⁸³ *partem unam terre Sclauonie, de iuribus et pertinenciis dicti regni Ungarie, a Theotonia videlicet usque in Bosznan, et a fluvio Zava usque ad montem Gazd, quam dicti comites dudum tenuisse dicuntur*, CD 7: 388-389; Thallóczy 1898: 75
- ⁸⁴ CD 7: 393; Ančić 1997: 91; D. Karbić 2004: 16
- ⁸⁵ Madijev 1977: gl. 3, 371; V. Klaić 1897: 74-75; Szentgyörgyi 1893: 39; Ančić 1997: 91; D. Karbić 2004: 16
- ⁸⁶ *ut alium ab Andrea regem agnosceret in cuiusque verba iurarent*, Farlati 1765: 297
- ⁸⁷ Lucius 1666: 260; Engel 2001b: 111

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

- ⁸⁸ *magnificos viros compatres nostros honorandos, videlicet Stephanum banum, Johannem et Radozlaum comiti(!)*, CD 8: 321-322
- ⁸⁹ CD 8: 335-337; CD 8: 359-361; Ančić 1997: 117; Čosković 2001: 50
- ⁹⁰ *tributa de Glas, Vrbas, Pukurtui, Hraztouiicha, Jaztrebarzka, et Toplica, et tricesimam de Dobichacomiti Johanni*, CD 8: 359-361
- ⁹¹ V. Klaić 1898: 7-8; Gunjača 1937: 181-182; Soldo 1965: 80; Birin 2006: 83

IZVORI

1. CD 2-8 -Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 2-8, Zagreb, 1905.-1910.
2. Farlati 1765 - *Illyrici sacri tomus tertius. Ecclesia Spalatensis olim Salonitana. Auctore Daniele FARLATO presbytero Societatis Jesu, Venetiis, MDCCLXV.*
3. Fejér 1830 - György FEJÉR, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. VI, tom. I, Budimpešta, 1830.
4. Knautz 1882 - Nándor KNAUTZ, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, sv. II, Strigonii, 1882.
5. Lucius 1666 - Johannes LUCIUS, *De regno Croatiae et Dalmatiae libri sex*, sv. IV., Amsterdam, 1666.
6. Madijev 1977 - Micha MADII de Barbazanis, „Incipit historia edita per Micam Madii de Barbazanis de Spaletto de gestis Romanorum imperatorum et summorum pontificum pars secundae partis de anno Domini MCCXC“, *Programa dell' I.R.. Ginnasio superiore di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1877-78* (ur. Vitaliano Brunelli), Zadar, 1878., str. 3-61; ili hrvatski prijevod: Miha MADIJEV, „Historija“, *Legende i kronike* (ur. Vedran Gligo i Hrvoje Morović), Split, 1977., str. 151-184.
7. SSH 1 - Imre SZENTPÉTERY, *Scriptores rerum Hungaricarum*, sv. 1, Budimpešta, 1937.
8. Thallóczy-Barabás 1897 - Lajos THALLÓCZY, Samu BARABÁS, *A Blagaycsalad okleveltara. Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Budimpešta, 1897.
9. Thallóczy-Horváth 1912 - Lajos THALLÓCZY, Sandor HORVÁTH, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (comitatum: Dubicza, Orbász et Szana)*, Budapest, 1912.

LITERATURA

1. Ančić 1996 - Mladen ANČIĆ, „Vlastelinstvo hrvatskoga hercega u Gorskoj županiji“, *Povijesni prilozi*, sv. 15, Zagreb, 1996, str. 201-240
2. Ančić 1997 - Mladen ANČIĆ, *Putanja klatna: Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar-Mostar, 1997.
3. Antoljak 1972 - Stjepan ANTOLJAK, „Ban Pavao Bribirski 'Croatorum dominus'“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv 19, Zadar, 1972.

4. Bilogrivić 1998 - Nikola BILOGRIVIĆ, *Katolička crkva na području današnje banjalučke biskupije do invazije Turaka: topološke i povijesne crtice*, Anto Orlovac (ur.), Sarajevo, 1998.
5. Birin 2006 - Ante BIRIN, *Knez Nelipac i hrvatski velikaški rod Nelipčića*, doktorski rad, Zagreb, 2006.
6. Blagojević 1995 - Miloš BLAGOJEVIĆ, „Severna granica bosanske države u XIV veku“, *Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena*, Beograd, 1995., str. 59-76.
7. Čače 1995 - Slobodan ČAČE, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina*, Zadar, 1995.
8. Čošković 2001 - Pejo ČOŠKOVIĆ, *Susret sa zagubljenom poviješću: područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 2001.
9. Engel 2001a - Pál ENGEL, *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301-1457/Középkori magyar genealógia*, CD-rom izdanje, Budapest, 2001.
10. Engel 2001b - Pál ENGEL, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London-New York, 2001.
11. Granić 1994 - Miroslav GRANIĆ, „Jadranska politika Šubića Bribirskih“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36, Zadar, 1994., str. 35-68
12. Gunjača 1937 - Stjepan GUNJAČA, „Cetinski knez Ivan I. Nelipić“, *Kalendar Napredak*, Sarajevo, 1937., str. 174-183
13. D. Karbić 2004 - Damir KARBIĆ, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 22, Zagreb, 2004., str. 1-26
14. M. Karbić 1999 - Marija KARBIĆ, „Gisingovci: ugarsko-hrvatska velikaška obitelj njemačkog podrijetla“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 1999., 21-26
15. M. Karbić 2000 - Marija KARBIĆ, „Joakim Pektar, slavonski ban iz plemićkog roda Gut-Keled“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2000., str. 19-24
16. N. Klaić 1974/75 - Nada KLAJČ, „Paulus de Berberio, banus Croatorum dominus et Bosne“, *Arhivski vjesnik*, sv. 17/18, Zagreb, 1974/75
17. N. Klaić 1976 - Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976.
18. V. Klaić 1897 - Vjekoslav KLAJČ, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.*, Zagreb, 1897.
19. V. Klaić 1898 - Vjekoslav KLAJČ, „Rodoslovje knezova Nelipića od plemena Svačić“, *Viestnik hrvatskog arheološkog društva*, sv. III., Zagreb, str. 1-18
20. V. Klaić 1899 - Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, sv. 1, Zagreb, 1899.
21. V. Klaić 1900a - Vjekoslav KLAJČ, „Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I.“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 142., Zagreb, 1900., str. 127-218

HINC TRANSIT FLUVIUM VRBAZ: KADA I KAKO JE SLAVONSKI ...

---

22. Kos 1917 - Milko KOS, „Odnosaji među goričkih grofovima i hrvatskim plemstvom u srednjem vijeku“, *Vjesnik Zemaljskog arhiva*, sv. 19, Zagreb, 1917., str. 282-296
23. Kosztolnyik 1996 - Z. J. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York, 1996.
24. Lukas 1942 - Filip LUKAS, *Bosna i Hercegovina u geopolitičkom pogledu. Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knjiga prva, Sarajevo, 1942. (reprint: 1998.), str. 39-77
25. Mazalić 1950 - Đoko MAZALIĆ, „Gdje je ležao Glaž?“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajeva*, sv. IV-V, Sarajevo, 1950., str. 224-231
26. Periša 2005 - Darko Periša, „Pejo Čošković: Susret sa zagubljenom poviješću. Područje Bosanske Gradiške u razvijenom srednjem vijeku“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, sv. 22, Zagreb, 2005., str. 199-216
27. Rački 1881 - Franjo RAČKI, „Hrvatska prija XII vieka glede na zemljišno opseg i narod“, *Rad JAZU*, sv. 56, Zagreb, 1881. (separat)
28. Ružičić 1972 - Gojko RUŽIČIĆ, „Prilozi istoriji geografiji srednjovjekovne Bosne“, *IstGlas*, sv. 2, Beograd, 1972., str. 191-210
29. Soldo 1965 - Josip Ante SOLDO, „Cetina – srednjovjekovna županija i kneštvo Nelipića“, *Sinjska spomenica 1715.-1965.*, Sinj, 1965., str. 63-101
30. Szentgyörgyi 1893 - Šandor SZENTGYÖRGYI, *Borba Anžovinaca za prijestolje ugarsko-hrvatsko do prve krunidbe Karla Roberta*, Zagreb, 1893.
31. Šufflay 1906 - Milan ŠUFFLAY, „Dva falsifikata za Blagaje. V. Iz arkiva ugarskog narodnog muzeja“, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonskog-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 8, Zagreb, 1906., str. 213-234.
32. Tkalčić 1876 - Ivan TKALČIĆ, „Borba naroda hrvatskoga za anžovinsku kuću proti ugarskom kralju Arpadovcu, Andriji III“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 34, Zagreb, 1876, str. 1-34.
33. Thallóczy 1897 - Ljudevit THALLÓCZY, „Historička istraživanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, sv. 9, Sarajevo, 1897., str. 333-397
34. Thallóczy 1898 - Lajos THALLÓCZY, *Die Geschichte der Grafen von Blagay*, Beč, 1898.
35. Truhelka 1897 - Ćiro TRUHELKA, „Slavonski banovci“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, sv. 9, Sarajevo, 1897., str. 74-81.
36. Vego 1957 - Marko VEGO, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo, 1957.
37. Vego 1982 - Marko VEGO, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1982.